

АЙЫЛ ЖЕРГЕСИНДЕГИ МҮЛКТҮК ЖАНА ГЕНДЕРДИК ТЕҢСИЗДИКТИН ФАКТОРЛОРУ

Факторы имущественного и гендерного неравенства в сельской местности

Factors of wealth and gender inequalities in rural areas

Аннотация. Бул макалада айыл жергесиндеги мүлктүк жана гендердик теңсиздиктин факторлору каралган. Азыркы учурда коомдо, өзгөчө айыл жергесинде киреше масштабы социалдык теңсиздиктин негизги көрсөткүчү болуп саналат. Анткени киреше булагы айыл калкынын мүмкүнчүлүгүнүн негизги материалдык пайдаларынын себеби катары эсептелинет. Акыркы мезгилдерде социалдык жактан калк арасындагы социалдык теңсиздик ачык-айкын сезиле баштады. Буга COVID -19 пандемиясы дагы себеп болууда. Ошол себептен жакырчылык маселеси абдан курч социалдык көйгөйгө айлана баштады. Бүгүнкү күндө Кыргызстанда гендердик теңсиздик маселеси тууралуу көп сөз кылынууда. Аялдар маселеси ар түрдүү кырдаалда талкууланып, бул темага арналган конференция, семинар, тренингдер өткөрүлүүдө. Бул макалада айыл жергесинде жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгынан алынган социалдык теңсиздиктин бир түрү катары мүлктүк жана гендердик теңсиздик анализденген.

Аннотация. В данной статье рассматриваются факторы имущественного и гендерного неравенства в сельской местности. В настоящее время уровень доходов в обществе, особенно в сельской местности, является ключевым показателем социального неравенства. Это связано с тем, что источник дохода считается основным источником материальных благ для сельского населения. В последние годы социальное неравенство среди населения стало более очевидным. Еще одной причиной является - пандемия COVID-19. В связи с этим проблемы бедности превратилась в серьезную социальную проблему.

На сегодняшний день в Кыргызстане много говорят о гендерном неравенстве. Проблемы гендера обсуждаются в разных ситуациях, проводятся конференции, семинары и тренинги по этой теме. В статье анализируется имущественное и гендерное неравенство как фактор социального неравенства на основе результатов исследования, проведенного в сельской местности.

Abstract. This article sets out the factors of property and gender inequality in rural areas. Currently, the level of income in society, especially in rural areas, is a key indicator of social inequality. This is due to the fact that the source of income is considered the main source of material goods for the rural population. In recent years, social inequality among the population has become more evident. Another reason is the COVID-19 pandemic. Therefore, the issue of poverty has become a serious social problem.

Today there is a lot of talk about gender inequality in Kyrgyzstan. Gender problems are discussed in various contexts, also conferences, workshops and training sessions are held on the relevant topic. The article analyses property and gender inequality as a factor of social inequality based on the results of a survey conducted in rural areas.

Урунттуу сөздөр: теңсиздик, түзүлүш, коом, жакырчылык, катмар, киреше, индикатор, социалдык топ, гендер.

Ключевые слова: неравенство, структура, общество, бедность, слой, доход, индикатор, социальная группа, гендер.

Key words: inequality, structure, society, poverty, layer, income, indicator, social group, gender.

Социалдык теңсиздик маселеси ар бир коомдо кездешип ар кандай мүнөзгө ээ. Теңсиздик өз кезегинде жашоодогу муктаждыктарга канаттанууга таасирин тийгизип бирдей эмес абалда турат.

Мындан сырткары белгилей кетчү нерсе, жакырчылык менен теңсиздик бири-бири менен тыгыз байланыштагы жана жыл сайын өзгөрүп туруучу көрүнүш болуп саналат. Ушундан улам социалдык теңсиздиктин себептерин эки топко бөлүп карасак болот: объективдүү жана субъективдүү себептер. Объективдүү бул инсандан көз каранды эмес шарттар (социалдык жагдайлар) жана субъективдүү көрүнүштөр инсандын мүнөзүнө байланыштуу.

Мүлктүк теңсиздик. Турак-жай менен камсыздалуу адамзаттын өнүгүүсүнүн бардык этаптарында алдыңкы орундагы маселелерден болуп келген. Бул адамдын тамак-ашка болгон муктаждыгы сыяктуу эле баштапкы социалдык керектөө категориясына кирет. Бул түшүнүк азыркы илимий-техникалык прогресске шайкеш социалдык-экономикалык өнүгүүдөгү калктын жашоо деңгээлинин башкы көрсөткүчү болуп саналууда. Ыңгайлуу турак-жай турмуш-тиричилик шарттары адамдардын бардык жашоо ишмердүүлүктөрүнө түздөн-түз таасирин тийгизет. Аларга төмөнкү демографиялык маанидеги көрсөткүчтөр кирет: ден соолуктун чың болушу, өмүрдүн жана эмгекке жарамдуу мезгилдин узарышы, үй-бүлө куруу жана анын туруктуулугу, төрөлүү деңгээли ж.б. Анткени, турак-жай жана турмуш-тиричилик шарттарынын сапатынын балдарды тарбиялоодо ролу чоң экендиги талашсыз.

Жогоруда айтылгандай теңсиздик жана жакырчылык бири-бири менен тыгыз байланышкан түшүнүктөр. Жакырчылык алгачкы таптык коомдо пайда болуп, элдердин жана мамлекеттердин социалдык өнүгүүсүн көптөгөн жылдардан бери коштоп келүүдө. Бул көрүнүш жеке гана адамдын эмес, жалпы коомдун абалын туюндурган объективдүү жана субъективдүү факторлор менен коштолот. Ал адамдын күнүмдүк жашоосундагы тамак-аштын, кийим-кеченин, үй-оокаттарынын аздыгы менен өлчөнүп, эң алгач физиологиялык талабын канааттандырбаган абал катары кабылданат. Эгерде коомдо жакырлар көп болсо, анда ал социалдык ооруга чалдыккан коом деп эсептелинет. Ошол себептен жакырчылык жеке гана адамга эмес, коомдук көрүнүш катары бааланат. Жакырчылыкка бир нече факторлор таасирин тийгизет. Биринчиден, жакырчылык тикеден-тике материалдык турмуш деңгээлинин төмөндөшү менен байланышкандыктан, экономикалык жана табигый кризистер менен шартталгандыктан, ал жеке гана жакыр адамдардын тагдырына тиешелүү болбостон, алар менен катар жашаган жалпы калктын да турмуш-тиричилигине, жашоосуна таасирин тийгизет. Экинчиден, жакырчылык адамзаттын жалан гана күнүмдүк оокатына байланышып физиологиялык муктаждык, кийим-кеченин тартыштыгы, турак жайдын жоктугу же начардыгы сыяктуу көрүнүштөр менен гана аныкталбастан, ал аң-сезимден терең орун алып инсандын кадыр-баркын төмөндөтөт. Учүнчүдөн, жакырчылык кокусунан эле социалдык көрүнүшкө айланбайт, ага коомдун жалпы түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөр, саясий, экономикалык кырдаал чоң таасирин тийгизет. Жакырчылыкка каршы күрөш көптөгөн мамлекеттердин саясатында чоң маселени түзөт жана бул көрүнүш социологиялык да көйгөй болуп саналат. Анткени ал жеке адамдын гана иш-аракетине байланышпастан, адамдардын белгилүү бир тобунун тагдыры болуп эсептелинет [1, 88-б].

Жарандардын кирешелеринин жана чыгашаларынын өз ара байланышы калктын жакырчылык деңгээлинин көрсөткүчүн калыптандырат [3, 183-б].

Бириккен Улуттар Уюмунун «Адам өнүгүү индекси» (2014) боюнча, Кыргызстан 0,655 индекси менен бааланып, 188 мамлекеттин ичинен 120-орунду ээлеген. Республикалык деңгээлде жакырчылыктын санынын индекси 2014-жылы 30,6%, (айыл жеринде 32,6%, шаарда 26,9%) түзгөн. Улуттук статистика комитетинин маалыматына ылайык 2019 жылы Кыргызстанда 20% калк жакыр жашоодо жашашат деп эсептешкен [6]. Кыргызстанда жашоо корзинасынын минимуму катары 2019 жылы 4 681 сомду, ал эми 2020 жылы 5 359 (11,5% жогорулаган) сомду түзгөн [7].

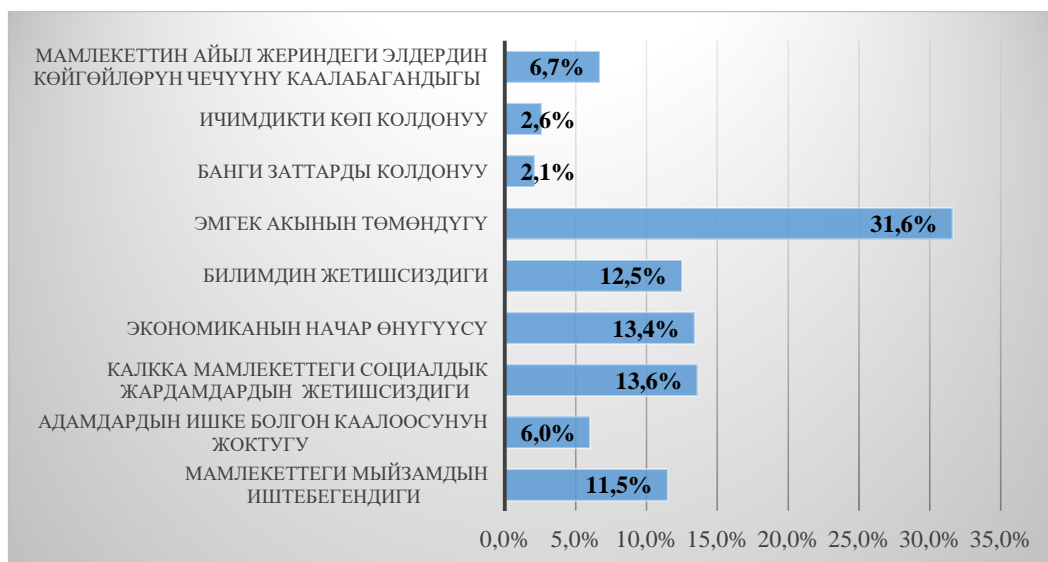
Жакырчылыктын жалпы көрсөткүчү 2020-жылы - 25,3% түзгөн. 2018-жылы 20,1% болчу [8] Дүйнөлүк банктын маалыматына ылайык 2021-жылы Кыргызстандагы жакырчылыктын деңгээли 35% жетиши мүмкүн деп божомолдонгон [9]. Буга азык - түлүк жаатында инфляция себеп болушу мүмкүндүгү айтылган. Жакырлар керектүү минималдуу тамак-аш азыктарын сатып алууга каражаттын жетишсиздиги менен мүнөздөлөт. Абалдын начарлашына COVID -19 пандемиясындагы чектөөлөр себеп катары көрсөтүлүүдө. COVID -19 пандемия учурунда көпчүлүк адамдар, ошолордун ичинде мигранттар өзгөчө кыйын абалга дуушар болушту. Көпчүлүк жарандарыбыз өлкөсүнө кайтып келүү мүмкүнчүлүгүнөн жабыр тартышты. Анын кесепетинен ата-энесин узак мөөнөт көрбөгөн балдарда психологиялык жана социалдык жактан көйгөйлөр пайда болду.

Төмөндөгү гистограмманын негизинде респонденттердин пикирин карап көрсөк эмгек акынын төмөндүгү (31,6%) социалдык теңсиздиктин негизги себебин түзөт. Андан сырткары

мамлекет тарабынан социалдык жардамдардын жоктугу 13,6%, экономиканын начар өнүгүүсү 13,4%, билимдин жетишсиздиги 12,5% жана мамлекеттеги мыйзамдын иштебегендиги 11,5% социалдык теңсиздиктин келип чыгуусуна түрткү болот.

Гистограмма №1

Социалдык теңсиздиктин себеби

Демек, социалдык теңсиздиктин себептери бул коомдук жашоодогу мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырууга шарт түзгөн шарттардын жыйындысы. Жашоонун сапаты субъективдүү жана объективдүү факторлорду камтыйт. Экинчи жагынан, материалдык жыргалчылык жана ден-соолук физикалык чөйрө менен гармониялуу мамиледе болуусу абзел. Ушул сыяктуу, адамдын жашоосунун сапатына, экономикалык, социалдык, саясий жана экологиялык шарттардан баштап, ден-соолугуна, психологиялык абалына жана алардын жеке жана жамааттык мамилелеринин гармониясына чейинки көптөгөн аспектилер таасир этет.

Гендердик теңсиздик

Гендер - аял жана эркекке таандык маданий уюштурулган белгилери бар жыныстын социалдык конструкциясы. Жалпылап айтканда, **гендер** бул социалдык конструкциянын процесси, социалдык стратификациянын системасы, биологиялык жыныстан айырмаланып, идеологиянын, практиканын, социалдык институттардын таасири аркасында өзгөрө алат [10].

«Гендердик» деген сөздү жөн гана «аял маселеси» катары карабастан, андан да тереңирээк – аялдардын гана эмес, эркектердин да мүмкүнчүлүгүн чектөөчү фактор катары түшүнүш керек. Өнүгүп келе жаткан жана өнүккөн өлкөлөрдө гендердик теңсиздик бар. Бирок бул ажырымдын масштабы бири-биринен айырмаланат. Мунун себеби биринчи кезекте экономикалык дисбаланс жана белгилүү бир маданий каада-салттар болуп саналат. Бирок, жалпы көйгөйлүү тармактарды дагы өзүнө камтыйт, мисалы эмгек чөйрөсүндөгү теңсиздик жана эмгек акы, ошондой эле саясий катышуу чөйрөсүндөгү теңсиздик. Кээ бир өнүккөн өлкөлөрдө гендердик айырмачылык анчалык деле маанилүү эмес, ал эми башкаларда бул көрүнүш абдан көрүнүктүү [2, 136-6].

Бүгүнкү күндө Кыргызстанда гендердик теңсиздик маселеси тууралуу көп сөз кылынууда. Аялдар маселеси ар түрдүү кырдаалда талкууланып, бул темага арналган конференция, семинар, тренингдер өткөрүлүүдө. Өкмөттүк эмес уюм жана мекемелердин башчылары тарабынан, аялдардын абалын жакшыртууга өз салымын кошууга умтулган аялдардын уюмдары түзүлүүдө.

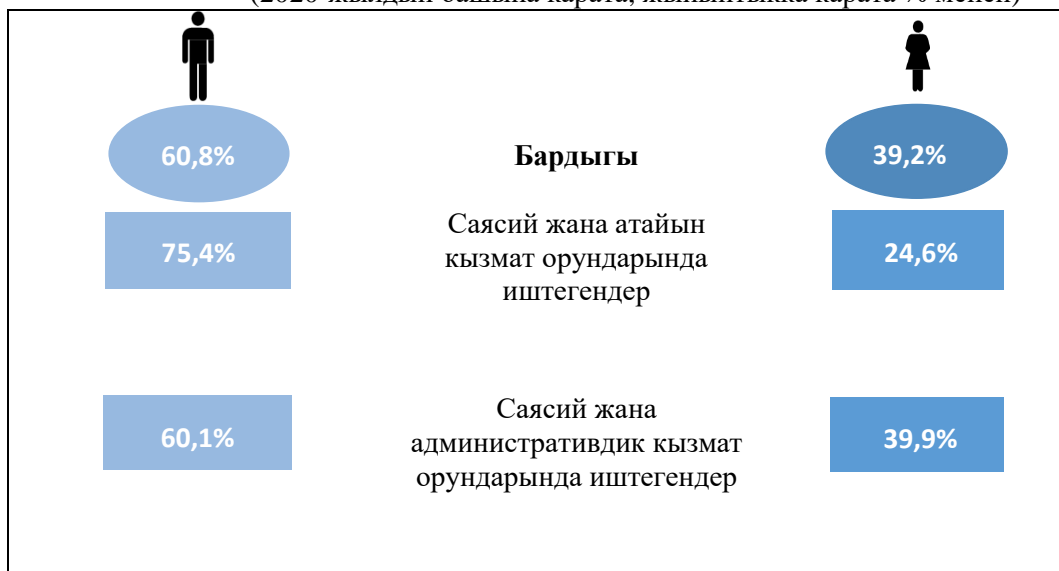
Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренесине ылайык Конституция эң жогорку юридикалык күчкө ээ [5]. Аялдар менен эркектердин укуктары тең деп мыйзамда жазылган, учурда аялдардын алсыз абалын байкаса болот (мисалы, Бурулайдын менен Айзаданын өлүмү ж.б.) [11, 12].

2020-жылдын башында Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызматкерлердин саны (коргонууну, коомдук тартипти жана коопсуздукту камсыз кылган мамлекеттик органдардын маалыматтарын эске албаганда) 19 миң адамды түзгөн, алардын 39%дан көбү аялдарга туура

келген. Ошого карабастан, 2019-жылы дагы, мурдагы жылдардагыдай эле мамлекеттик башкаруу органдарында иштеген мамлекеттик кызматкерлердин басымдуу бөлүгү эркектерге туура келет (60,8%). Ушундай эле тенденция жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында да аныкталган, эркектердин саны аялдарга караганда көп (65,9%).

Таблица 1.

Мамлекеттик кызмат орундарын ээлеген мамлекеттик кызматкерлер
(2020-жылдын башына карата, жыйынтыкка карата % менен)

Аялдар эркектерге салыштырмалуу көп болгону менен жогорудагы сүрөт көрсөтүп тургандай мамлекеттик кызмат ордун ээлегендердин саны боюнча төмөн турат. Тилекке каршы, башкаруу тармагында кызмат ордун ээлеген аялдар орчундуу аз.

Мисалы, А. К. Шайылдаеванын жүргүзгөн социологиялык изилдөөлөрүнүн негизиндеги жыйынтыктары боюнча шаарларда аялдар күнүнө үй жумуштары менен 231 минута алек болушса, эркектер – 62 минута, айыл жерлеринде аялдар – 294 минута, эркектер – 61 минута алек болушат [4, 74-86-б].

Айылдагы материалдык жактан жетишсиз жашаган жакыр аялдардын муктаждыгынын себептери жумушсуздукка байланыштуу. Эгер өлкөдөгү экономикалык абалды эске алсак, жумуш менен камсыздоону ишке ашыруу онойго турбастыгы түшүнүктүү. Айылдык аялдардын тилектери шаардык жакыр жашаган аялдарга караганда жупуну деп мүнөздөсөк болот [2, 73-б].

Дагы бир көйгөй жараткан маселелердин бири миграция болуп саналат. Негизинен, миграциянын кесепеттери кайрадан эле аялдарга жана жаш өспүрүм кыздарга өзгөчө таасир берүүдө. Айылдардагы жакырчылык, жумушсуздук аларды жаңы багыттагы жаркын келечекке умтулуу максатында белгисиз бир ал жактын шарттарына карабастан чет өлкөгө кетишүүдө. Мындан сырткары ички миграциянын дагы терс кесепеттери бар. Айылдардагы жумушсуздуктун айынан көптөгөн мекендештерибиз шаарга келип иштөөгө мажбур болууда. Шаар жергесинде жашоо-турмуш кымбат, үй бүлөсүн багууда, балдарын мектепке киргизүүдө мигрант болуп келген мекендештерибизде көптөгөн көйгөйлөр болууда. Бул себеп Кыргызстандын ичиндеги айыл жергесинен келген мекендештерибизди эле айтканда. Ал эми чет жакта жүргөн мекендештерибизде мындай маселе өтө эле жогорку деңгээлде.

Төмөндө көрсөтүлгөн таблицкага ылайык аялдар менен эркектердин ортосундагы мүмкүнчүлүктөрдүн айырмачылыгы тармактарда ар тараптуу. Изилдөөнүн катышуучулары кесип тандоодо, жумушка орношууда, үй жумуштарын аткарууда, балдарды багуу жоопкерчилигинде, ири материалдык чыгымдарды чечүүдө, келечекте жубайын тандоодо айырмачылыктар бар деп белгилешкен. Респонденттер жогорку айырмачылык 74,5% үй жумуштарын аткарууда деп белгилешкен, себеби көбүнчө аялдардын акы төлөнбөгөн, көзгө көрүнбөгөн үй жумушу менен алек болуп акы төлөнгөн жумушка толук кандуу иштөөгө мүмкүнчүлүктөрү аз. Бала тарбиялоо дагы аялдардын негизги милдети экенин эске салышыбыз керек.

Таблица 2.

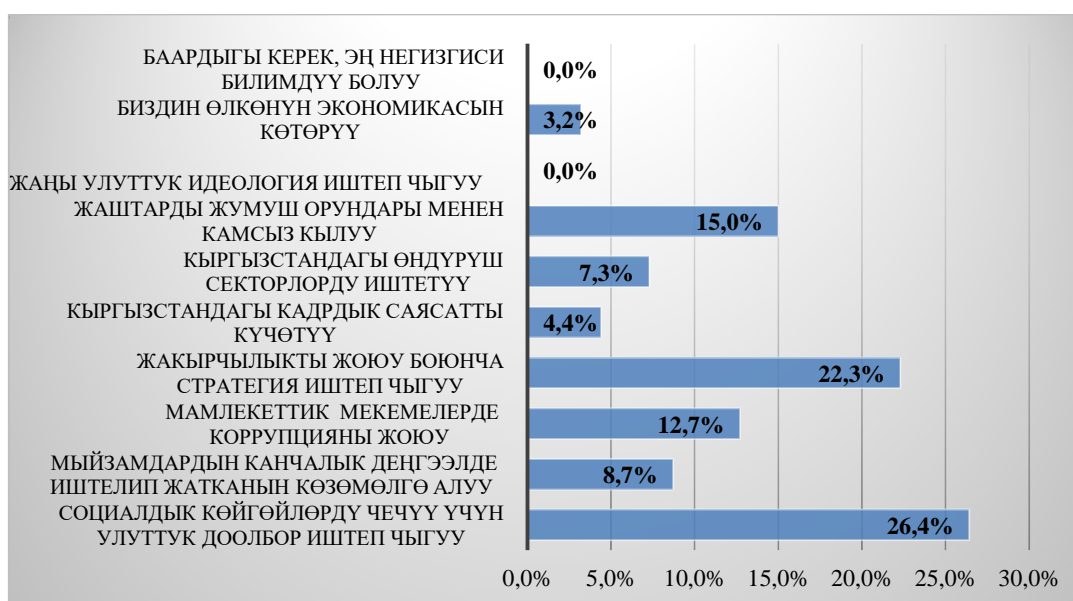
Айыл жергесинде аялдар менен эркектердин мүмкүнчүлүгүндө айырмалар барбы

№	Тармактар	Ооба	Жок
1.	Билим алууда	42,8%	57,2%
2.	Кесип тандоодо	56,1%	43,9%
3.	Жумушка орношууда	64%	36%
4.	Үй жумуштарын аткарууда	74,5%	25,5%
5.	Балдарды багуу жоопкерчилиинде	58%	42%
6.	Жеке бизнести өнүктүрүүдө	47,2%	52,8%
7.	Келечектеги жубайын тандоодо	53,7%	46,3%
8.	Ири материалдык чыгымдарды чечүүдө (үй, машина)	55,6%	44,4%

Изилдөөнүн алкагында респонденттер айылдардагы социалдык теңсиздикти жоюу багытында эн биринчи кезекте улуттук долбоор иштеп чыгуу керек (26,4%) деп айтышты. 22,3% респонденттер жакырчылыкты жоюу боюнча стратегия иштеп чыгуу керек деп белгилеп кетишти.

Гистограмма 2

Айылдардагы социалдык теңсиздикти жоюу багытындагы иш-чаралар

Демек, жыйынтыктап айтканда Кыргызстандагы айылдарда мүлктүк жана гендердик жактактан алып караганда көйгөйлөрү көп жана калктын ортосундагы кирешенин айырмачылыгы көрүнүп турат. Ошондуктан, бул маселе өз актуалдуулугун жоготпойт. Мүлктүк жана гендердик теңчилик – өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн өбөлгөсү. Жакырчылык теңсиздиктин бир түрү катары эсептелинет. Бул көрүнүш жеке адамдын же анын үй-бүлөсүнүн кирешесине, алардын негизги керектөөсүнө, жашоо турмушка байланыштуу жеке өзгөчөлүктөрүнө, баалуулуктарына канааттанбаган абал болуп саналат. Ыңгайлуу турак-жай турмуш-тиричилик шарттары адамдардын бардык жашоо ишмердүүлүктөрүнө түздөн-түз таасирин тийгизет. Акыркы жылдары, айрыкча COVID-19 пандемиясынын учурунда, жакырчылык көйгөйү өтө курч болуп, калктын жашоо шартына, кирешелерине, ишкерлигине, каржы жаатына терс таасирин тийгизди.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Исаев К.И. Имишканов К. //Кыргызский путь устойчивого развития. - Бишкек 2018.
2. Лошакова. Ю.П. Региональные особенности гендерного неравенства.// Социс №5 (337), 2013.
3. Мендибаев Н. Кыргызстан айыл коомдоштугундагы социалдык тенсиздиктин айрым онуттору// Наука и новые технологии. – №2. – 2015.
4. Шайылдаева А.К. Айыл аялдарынын азыркы социалдык көйгөйлөрү. Социологиялык талдоо. Монография. – Бишкек, 2013.
5. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/20291>
6. <http://www.stat.kg>
7. <http://www.stat.kg/living-wage/>
8. <https://novosti.kg/kg/2020-zhyly-kyrgyzstanda-zhakyrchylyk-st/> Караган күнү 01.07.2021 2020-жылы Кыргызстанда жакырчылык өстү.
9. <https://www.worldbank.org/en/research>
10. <https://ky.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80>
11. <https://rus.azattyk.org/a/31192590.html> Бурулайдын тагдыры
12. <https://rus.azattyk.org/a/advokat-delo-ob-ubiystve-ayzady-kanatbekovoy-peredano-v-sud/31236900.html> Айзаданын өлүмү

Рецензент: Шайылдаева А.К. – социология илимдеринин кандидаты, Ж.Баласагын атындагы КНУнун социология жана социалдык иштер кафедрасынын окутуучусу